

Tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyi ve etkileyen faktörler

Sevgi Canbaz, A. Tevfik Sünter, Servet Aker, Yıldız Pekşen

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Samsun

Amaç: Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi (OMUTF) son sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyini ve etkileyen faktörleri araştırmak amacıyla yapılmıştır. **Yöntem:** Kesitsel tipteki bu araştırma, 1-15 Mayıs 2005 tarihleri arasında, OMUTF'de eğitim alan son sınıf öğrencilerinde yapılmıştır. Araştırmaya 198 öğrenciden 168'i (% 84.8) katılmayı kabul etmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul edenlere sosyodemografik özellikleri ve Beck Anksiyete Ölçeği'ni içeren anket formu uygulanmıştır. Veriler ortalama \pm standart sapma ve yüzdelikler olarak verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde çoklu logistik regresyon, Student'in t testi ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. **Bulgular:** Çalışmaya katılanların 67'sinin (% 39.9) kız ve 101'inin (% 60.1) erkek olduğu bulunmuştur. Katılımcıların 122'si (% 72.6) tıp fakültesi eğitimini 6 yılda bitirirken, 46'sınının (% 27.4) eğitim süresi uzamıştır. Katılımcıların 129'u (% 76.8) tıp fakültesini kendi isteğiyle tercih ederken, sadece 9'u (% 5.4) ilk sırada tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin 87'si (% 51.8) mesleki gelecek kaygısı taşımaktadır. Bu kaygılarının büyük kısmını (% 49.4) uzmanlığa ilişkin kaygılar oluşturmaktadır. Gelecek kaygısı taşıyan ve taşımayan öğrencilerin Beck Anksiyete puanı sırasıyla 37.0 ± 9.5 ve 29.4 ± 7.2 olup, aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0.001$, $t = 5.88$). **Sonuç:** Sonuçta, çalışmaya katılanların yarısı mesleki gelecek kaygısı taşıdığını, bunların da yarısı uzmanlığa ait kaygı taşıdığını belirtmişlerdir. Ülkemizde hekimliğin, özellikle de pratisyen hekimliğin içinde bulunduğu durumun, öğrencilerin gelecek kaygısını artırdığı düşünülmektedir. Bu nedenle birinci basamakta çalışma koşullarının düzeltilmesine ve toplumdaki pratisyen hekim imajının iyileştirilmesine yönelik çabaların artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Tıp fakültesi, öğrenci, kaygı

The anxiety level of the interns in a medical faculty and affecting factors

Purpose: The purpose of this study was to determine the anxiety level of the interns in Ondokuz Mayıs University, Faculty of Medicine and affecting factors. **Methods:** A cross-sectional study was conducted between May 01 and 15, 2005 in all of the students, at Ondokuz Mayıs University, Faculty of Medicine. Of 198 students, 168 (84.8%) were completed the study. A questionnaire, including sociodemographic characteristics, and Beck Anxiety Inventory, were applied to the participants. Data were given as mean \pm standard deviation, median (minimum-maximum) and frequencies. Analysis of data performed by using multiple logistic regression, Student's t test ve Pearson correlation analysis. **Results:** It was found that 67 (39.9%) and 101 (60.1%) of the participants were women and men, respectively. While 122 (72.6%) of the participants will complete their education at six years, 46 (27.4%) were not pass in time. While 129 (76.8%) of the participants preferred medical faculty by own desire, only 9 (5.4%) preferred the medical faculty at the first order. Eighty-seven (51.8%) of the participants had anxiety about their future. The main source of their anxiety was specialization. The mean point of Beck Anxiety Inventory, in whom had and had not anxiety about their future, were 37.0 ± 9.5 and 29.4 ± 7.2 points, respectively, and the difference was statistically significant ($p < 0.001$, $t = 5.88$). **Conclusion:** In conclusion, 50% of the participants have anxiety about their future and in half of them; the source of the anxiety was specialization. It is thought that the general position of physicians, especially of general practitioners, increased the level of anxiety of interns in our country.

Key words: Medical faculty, student, anxiety

Genel Tıp Derg 2007;17(1):15-19

Yazışma adresi: Yrd. Doç. Dr. Sevgi CANBAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD 55139 SAMSUN

e-posta: sevgic@omu.edu.tr

Tıp Fakültesine giriş ile başlayan ve ömür boyu süren tıp eğitiminin temeli mezuniyet öncesi tıp eğitimi döneminde yerleşmektedir. Türkiye'de mezuniyet öncesi tıp eğitiminin temel amacı Edinburg

Bildirgesi'nde belirtildiği gibi; bir yandan bireyin sağlığını devam ettirmek, ömrünü uzatmak ve iş verimini artırmak, diğer yandan da bu süreci gerçekleştirecek nitelikli hekimler yetiştirmektir (1). Dünya Hekimler Birliği ise bu amacı, yetenekli ve yeterli hekimler yetiştirmek olarak belirlemektedir(1,2)

Türkiye'de tıp fakültesi ve tıp öğrencisi sayısı hızla artmaktadır. 1964 yılında dört olan tıp fakültesi sayısı 2005'de 52'ye, 426 olan tıp öğrencisi sayısı ise 32,000'e yükselmiştir (3-5). Diğer yandan ülkemizde kamuda çalışan 292,142 sağlık personelinin 90,757'si hekimdir (5,6). Bu artışların ulusal gereksinimler doğrultusunda ve bir merkezi planlamayla yapılmadığı, tam tersine siyasi kaygılarla neredeyse her ile bir tıp fakültesi anlayışıyla oluştuğu herkesin bildiği bir gerçektir (3-5). Bir yandan tıp fakültelerine gereğinden fazla öğrenci alımı eğitici-öğrenci, öğrenci-hasta ilişkisini olumsuz etkilemekte, verilen tıp eğitiminin niteliğini düşürmekte, diğer yandan da hekimler için istihdam sorunu meydana getirmektedir (5,6). Tüm bunların sonucunda hekimler; Tıpta Uzmanlık Sınavı (TUS), statü sorunları, politik baskılar, ücret yetersizliği, gelecek kaygıları, mezuniyet öncesi ve sonrası eğitim eksikliği gibi pek çok sorunla baş etmek zorunda kalmaktadır (6,7). Ayrıca Aile Hekimliği ve Genel Sağlık Sigortası gibi yeni oluşumlar, hekimlerin gelecek kaygılarını daha da artırmaktadır (8-10).

Kaygı sözcüğünün kökü eski Yunanca "anxietas" olup, endişe, korku, merak anlamına gelmektedir. Freud'a göre kaygının işlevi, olası bir tehlide ve tehlikeye karşı benliği uyarmak ve savunma düzeneklerine işlerlik kazandırmaktır. Günümüzde kaygı, bir bireyin birey olarak varlığı için esas kabul ettiği bazı değerlerin, belirsiz ve baş edemeyeceği tehditler altında kalışının anlaşılması ve hissedilmesi durumudur. Çağımız insanında kaygı, bireyin kendi varlığına veya özdeşim yaptığı şeylere yönelik çeşitli yıkıcı, bozucu durumlara karşı bir tepkisidir. Kaygının bu yapıcı, olumlu özelliğinin yanı sıra, patolojik boyutlara varmasıyla yıkıcı ve bozucu yanları da vardır. Günümüzde ruhsal bozukluklar yüksek prevalansı, yüksek kronikleşme eğilimleri ve tedavi güçlükleri ile önemli bir toplum sağlığı sorunu durumundadır (11-14). Epidemiyolojik araştırmalara göre kaygı, prevalansı en yüksek psikiyatrik

hastalıktır. Genel popülasyondaki prevalansı % 2.0-6.4 arasındadır (15).

Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi (OMUTF) son sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyini ve etkileyen faktörleri araştırmak amacı ile yapılmıştır

Yöntem

Kesitsel tipteki bu araştırma, 01-15 Mayıs 2005 tarihleri arasında yapılmış ve araştırmaya OMUTF'de eğitim alan 198 son sınıf öğrencisinden 168'i (% 84.8) katılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul edenlere yaş, cinsiyet gibi sosyodemografik özelliklerini; okula başlama yılını, mezuniyete ne kadar süre kaldığını, üniversite sınavında OMUTF'ni tercih sırasını, tıp fakültesini tercihinde etkili olan faktörleri, mezun olduktan sonra ne yapmayı düşündüğünü ve mesleğine yönelik gelecek kaygısı olup olmadığını sorgulayan anket formu ile Beck Anksiyete Ölçeği (BAÖ) uygulanmıştır.

BAÖ 1988 yılında Beck ve ark (14)'nce oluşturulmuş ve Ulusoy ve ark (15) tarafından Türkçe'ye çevrilerek kullanılmaya başlanmıştır. BAÖ bireylerin yaşadığı anksiyete belirtilerinin sıklığının belirlenmesi amacıyla kullanılan, kendini değerlendirme ölçeğidir. 21 maddeden oluşan, "hiç", "hafif derecede" "orta derecede", "ciddi derecede" seçeneklerini içeren ve 0-3 arası puanlanan likert tipi bir ölçektir. Puan aralığı 0-63 olup, toplam puanın yüksekliği bireyin yaşadığı anksiyetenin şiddetini gösterir (15).

Sürekli verilerin (yaş ve Beck Anksiyete puanı) Kolmogorov Smirnov Testi ile normal dağılıma uyduğu bulunmuştur. Veriler ortalama \pm standart sapma ve yüzdeler olarak verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde çoklu logistik regresyon, Student'm t testi ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmaya katılanların 67'si (% 39.9) kız ve 101'i (% 60.1) erkek olup; kız ve erkek öğrencilerin yaş ortalaması sırasıyla 24.2 ± 0.9 ve 24.6 ± 1.4 yıl olarak bulunmuştur.

Katılımcıların 122'si (% 72.6) tıp fakültesi eğitimini 6 yılda bitirirken, 46'sı (% 27.4) eğitim sürelerini uzatmışlardır. Tıp fakültesini kendi isteğiyle tercih

edenlerin sayısı 129 (% 76.8) iken, sadece 9'u (% 5.4) ilk sırada tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların "tıp fakültesi tercihlerini etkileyen faktörler" ve "mezuniyet sonrası planlarının" sorulduğu sorulara verdikleri yanıtların dağılımı, Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara "tıp fakültesi tercihinde etkili faktörlerin" ve "mezuniyet sonrası planları"nın sorulduğu sorulara verilen yanıtların dağılımı (n=168)

Tercihle etkili faktörler	Sayı*	%
Kendi isteği	129	76.8
Ailenin yönlendirmesi	76	45.2
İş garantisinin olduğunun düşünülmesi	54	32.1
Puanının tıp fakültesi tercihinin yetmesi	43	25.6
Akrabaların yönlendirmesi	8	4.8
Mezuniyet sonrası plan		
Göreve başlamadan TUS'a çalışmayı düşünüyorum.	94	56.0
Sağlık Bakanlığı kadrosunda çalışırken, TUS'a hazırlanmayı düşünüyorum.	46	27.4
Hekimlik yapmayı düşünmüyorum.	11	6.5
Özel hastane, poliklinik gibi özel sektörde çalışmayı düşünüyorum.	9	5.4
TUS'a girmeyi düşünmüyorum.	6	3.6

* Verilen sayılar katılımcılar birden fazla seçeneği işaretlediği için "n"den fazladır.

Araştırmaya katılanların 87'si (% 51.8) mesleki gelecek kaygısı taşıdıklarını belirtirken, en fazla uzmanlık ve TUS'a ait kaygı taşıdıkları saptanmıştır (Tablo 2).

Tüm katılımcıların Beck Anksiyete puanı 33.3 ± 9.2 olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaş ile Beck Anksiyete puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$). Katılımcıların BAÖ'nden aldıkları puanların bazı özelliklere göre dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

Çalışmada yüksek anksiyete düzeyine cinsiyetin, tıp fakültesini ilk sırada tercih etme durumunun ve mesleki gelecek kaygısı taşıma durumunun etkili olduğu bulunmuştur. Olguların çoklu lojistik regresyon sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 2. Mesleki gelecek kaygısı olduğunu belirtenlerin kaygı nedenlerinin dağılımı

Nedenler	Toplam (n=87)	
	Sayı	%
Uzmanlık ve TUS'a ait	44	50.6
İş güvencesinin olmayışı	14	16.1
Göreve başlanacak yere ait	13	14.9
Toplumda yeterli sosyal statüye ulaşamamak	4	4.6
Mesleki saygınlığın gün geçtikçe azalması	4	4.6
Hekim sayısının ihtiyaçtan fazla artması	4	4.6
Verilen emeklerin karşılığını alamamak	2	2.3
Ücretin yeterli olmaması	2	2.3

Tablo 3. Katılımcıların BAÖ'nden aldıkları puanların bazı özelliklere göre dağılımı

Özellik	Sayı	%	Ortalama \pm SS	t değeri	P
Cinsiyet				3.38	<0.01
Kadın	67	39.9	36.2 \pm 9.9		
Erkek	101	60.1	31.4 \pm 8.3		
Öğrenim süresi (yıl)				1.16	>0.05
6	122	72.6	32.8 \pm 8.5		
7 ve üzeri	46	27.4	34.7 \pm 8.0		
Tıp Fakültesini kendi isteğiyle tercih				0.12	>0.05
Edenler	129	76.8	33.3 \pm 9.3		
Etmeyenler	39	23.2	33.5 \pm 9.2		
Tercih sırası				0.61	>0.05
1. tercih	9	5.4	33.1 \pm 8.4		
2. tercih ve üzeri	159	94.6	34.4 \pm 8.2		
Gelecek kaygısı				5.88	<0.001
Taşıyan	87	51.8	37.0 \pm 9.5		
Taşımayan	81	48.2	29.4 \pm 7.2		

Tablo 4: Olguların lojistik regresyon analiz sonuçları*

Değişken	B	p	% 95 GA
Yaş	0.618	0.257	(-0.5)- (1.7)
Cinsiyet (Erkek)	-4.504	0.001	(-7.1)- (-1.9)
Öğrenim süresi	1.909	0.066	(-0.1) – (3.9)
Tercih sırası	1.429	0.478	(-2.5)- (5.4)
Kendi isteğiyle tercih yapma durumu	-0.616	0.686	(-3.6) – (2.4)
İlk sırada tercih etme durumu	-0.415	0.040	(-0.8) – (-0.2)
Mesleki gelecek kaygısı taşıma durumu (taşımayan)	-7.543	0.000	(-10.0)-(-5.1)
Yüksek anksiyete (sabit)	25.403	0.047	(0.3)-(-50.5)

* R=0.516, R²=0.267

Tartışma ve sonuç

Son yıllarda tıp eğitiminde, tüm dünyada ve ülkemizde büyük bir değişim süreci yaşanmaktadır. Klasik eğitim sistemi yerini, öğrenci merkezli aktif eğitim sistemlerine bırakmakta ve topluma dayalı tıp eğitimi kavramı gündeme gelmektedir (16). Günümüzde hizmet vereceği toplumun temel sağlık sorunlarına egemen, bunların korunma, tedavi yollarını iyi bilen hekimlere gereksinim duyulmaktadır (2). Bu nedenle bir ülkenin sağlık hizmetleri ve tıp eğitimi planlanırken, o ülkenin en çok görülen, en fazla hastalık, ölüm, ekonomik kayıp ve işgücü kaybına yol açan sağlık sorunları dikkate alınmalıdır. Ülkemizde tıp fakülteleri son yıllarda bu konuda atılımlar yapmasına rağmen hala, ulusal sağlık sorunlarımızdan uzak, toplumda çok az görülen hastalıkların ayrıntılı olarak bilindiği, ileri derecede uzmanlık düzeyi gerektiren bilgilerle donatılmış ve tek amacı TUS'u kazanmak olan öğrenciler yetiştirmektedir (17-19).

Diğer yandan bir ülkede tıp eğitiminin içeriği ve yönetimi, ülkenin sağlık politikasından etkilenmektedir (5,17,18,20). Ülkemizde sağlık ocaklarına dayalı bir sevk sisteminin geliştirilememiş olması, özel sağlık sektörünün denetimsiz biçimde yaygınlaşması ve desteklenmesi, kamu sektörünün benimsenmemesi tıp eğitimi içerik belirlenmesinden, eğitimin verilmiş yöntemine kadar tüm konularda olumsuz etkilemektedir. Sağlık politikalarındaki olumsuzluklar, ülkenin gereksinimi olan hekim modelini belirlemeyi güçleştirmekte, "nasıl bir hekim yetiştirilmeli?" sorusunun yanıtı bulunamamakta, sağlık ocaklarının geliştirilmemesi ise tıp eğitiminin uzmanlık yönelimli olması ile sonuçlanmaktadır. Tıp eğitiminin genel pratisyen yetiştirmeye dayalı olmaması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (5,17,18).

Öğrencilerin yarısından fazlası tıp fakültesini kendi isteğiyle tercih ederken, yine yarıdan fazlası mezuniyet sonrası göreve başlamadan TUS'a çalışmayı planlamaktadır. Katılımcıların sadece % 3.6'sı TUS'a girmeyi düşünmemektedir. Tayşi ve ark (21) 'nın yaptığı çalışmada, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi intern hekimlerinin sadece 2'si (% 1.1) TUS'a girmemeyi, pratisyen hekim olarak yaşamını devam ettirmeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Kocaeli'nde kamuda çalışan pratisyen hekimlerle yapılan bir çalışmada, % 90.3'ünün uzmanlık

yapmak istedikleri bulunmuştur (22). Yarış ve ark (23)'nın yaptıkları bir çalışmada ise, Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin sadece % 1.2'si yaşamını pratisyen hekim olarak devam ettirmeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Tüm bu çalışmalarda görüldüğü gibi, tıp fakültesi öğrencileri TUS'u bir çıkış kapısı olarak görmektedir. Oysa ülkemizde hekimlerin çoğu pratisyen hekim olarak çalışmaktadır (5).

Sağlığa ve eğitime genel bütçeden ayrılan payların yetersizliği, gereksiz yere ve gerekli donanımdan yoksun tıp fakültesi açılmaya devam edilmesi; tıp fakültelerindeki kontenjanların kapasitenin üzerinde oluşu Türkiye'deki tıp eğitiminin önündeki belli başlı sorunlardır (24,25). Tıp eğitiminin önündeki bir diğer ve belki de en önemli sorun ise son yıllarda ülkemizde yürütülen yanlış politikalar sonucu, tıp eğitimi arzulayan kalifiye beyin sayısındaki azalmadır (4). Çalışmada katılımcıların % 5.0'inin ilk sırada, dörtte üçünün kendi isteğiyle tıp fakültesini tercih ettiği, yaklaşık yarısının mesleki gelecek kaygısı taşıdığı bulunmuştur. Gelecek kaygısı taşıyanların anksiyete puanlarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek çıkması ve gelecek kaygısının yarısının TUS'a ait olması dikkat çekicidir. Tıp eğitiminden sonra hekimlerin çoğu TUS sınavına yönelmekte, uzmanlık eğitimi başlıca amaç olmaktadır (5). TUS sınavına girerek uzmanlık yapmak isteyenlerin sayısındaki bu fazlalık ülke gereksinimleri ile uyumsuzdur. Diğer yandan da, son yıllarda tıp fakültelerinden mezun olanların sayısındaki büyük artış nedeniyle çoğu hekim zorunlu olarak uzman olamamaktadır. Bunun sonucunda hekimler her yıl TUS'a yeniden girmekte, bu süre içinde de diğer görevlerini aksatmakta ve psikolojik olarak yıpranmaktadır (23). Yapılan araştırmalarda (23,26) tıp öğrencilerinde ruhsal rahatsızlıkların yüksek oranlarda gözlemlendiği saptanmıştır. Ancak kaygının düzeyini ve nedenlerini irdeleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

Çalışmada kadınlardaki anksiyete puanının, erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kaygı ve strese verilen tepkilerde cinsiyet açısından farklılıklar olduğu; kadınlarda kaygıya daha sık rastlandığı, stres ve kaygı durumlarında erkeklerin daha saldırgan olduğu, kadınların stres karşısında daha çok kaygı ve

çökkünlük gösterme eğilimleri olduğu tespit edilmiştir (27).

Katılımcıların sadece % 5.4'ünün Öğrenci Seçme Yerleştirme Sınavı'nda OMUTF'i ilk sırada tercih etmeleri, bu öğrencilerin 2. ve üzeri sırada tercih edenlere göre ölçek puanlarının daha düşük olması, her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı bulunmasa da, kaygıyı artırıcı bir faktör olarak yorumlanabilir.

Sonuçta, çalışmaya katılanların yarısının mesleki gelecek kaygısı taşıdığı, bunların da yarısının uzmanlık ve TUS'a ait kaygı taşıdığı bulunmuştur. Ülkemizde hekimliğin, özellikle de pratisyen hekimliğin içinde bulunduğu durumun, öğrencilerin gelecek kaygısını artırdığı düşünülmektedir. Bu nedenle birinci basamakta çalışma koşullarının düzeltilmesine ve toplumdaki pratisyen hekim imajının iyileştirilmesine yönelik çabaların artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar

1. World Federation for Medical Education. Report of the World Conference on Medical Education, Edinburg, 7-12 August 1988.
2. World Conference on Medical Education. The Edinburg Declaration. Edinburg, 1998.
3. www.yok.gov.tr
4. Terzi C, Saçaklıoğlu F, Sayek İ. 2020 Yılında Türkiyede Tıp Eğitimi. url: www.ttb.org.tr/2020/cem_terzi.doc, 14.08.2005.
5. "Tıp Eğitimi Kurultayı" yapıldı / 9 Mayıs 2005 url: http://www.ttb.org.tr/data/haber/mayis05/kurultay.php,33123 bayt,05.08.2005
6. Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Çalışma Yıllığı, 2003.
7. Sağlık Çalışanlarının Sağlığı. I. Ulusal Kongresi Genel Kurulu Kapanış Bildirgesi (26-28. Kasım.1999). Toplum ve Hekim 1999;14:456-7.
8. Soyer A, Yazgan A, Kılıç B ve ark. Halkın sağlığına ve sağlık çalışanına karşı sermaye adına düzenleme. TTB, 2003.
9. Özdemir GY, Özdemir AM. Türkiye'de devletin değişen rolü ve sosyal güvenlik reformu. Toplum ve Hekim 2005;20:134-42.
10. Arcaç R, Diken İ, Gürceğiz N. Eski SSK hastanelerinin sağlık bakanlığı'na devri sürecinde yaşanan sorunlar ve sağlık çalışanlarının yeni sisteme uyumu, beklenti ve kaygıları. Toplum ve Hekim 2005;20:154-8.

11. Küey L, Üstün B, Gülen C. Türkiye'de Ruhsal Bozukluklar Epidemiyolojisi. Toplum ve Hekim 1987;44:16-8.
12. Stagis K. Sağlık hizmetinde psikososyal çalışma etkenlerinin önemi. sağlık çalışanlarının sağlığı 1. Ulusal Kongresi, Ankara, 1999;78.
13. Şahin A. Sağlık çalışanlarının psikolojik sağlığı ve etkileyen faktörler. sağlık çalışanlarının sağlığı 1. Ulusal Kongresi, Ankara, 1999;80.
14. Beck AT, Epstein N, Brown G, Ster RA An Inventory for measuring clinical anxiety: psychometric properties. J Consult Clin Psychol 1988;56(6):893-7.
15. Ulusoy M, Şahin N, Erkman H. Turkish version of the beck anxiety inventory: psychometric properties. J Cognitive Psychotherapy: Int Quaterly, 1998;12:28-35.
16. Gürpınar E, Musal B. Tıp Eğitiminin Gelişim Süreci. Toplum ve Hekim 2003;18:446-51.
17. Kılıç B, Sayek İ. Türk tabipleri Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu-2000 (TTB-MÖTER). Toplum ve Hekim 2001;16:230-40.
18. Kılıç B, Sayek İ. Türkiye'de Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitiminde Varolan Durum. Toplum ve Hekim 1997;13:11-21.
19. Terzi C, Saçaklıoğlu F, Sayek İ. 2020 yılında Türkiye'de tıp eğitimi. 2000-2020 sürecinde nasıl bir dünya, Türkiye, sağlık, tıp ortamı öngörülebilir, oluşturulabilir? TTB Yayını, 2002,157-94.
20. Saçaklıoğlu F. Pazar Dinamikleri Tıp Eğitimi ve Hekimleri Nasıl Etkiliyor? "Gizli Müfredat". Toplum ve Hekim 2005;20:242-6.
21. Tayşi BN, Azizoğlu F, Perçinel S, Hasan HS. 1992-1993 Öğretim yılı intern doktorlarında beck depresyon envanterine göre depresyon prevalansı. Toplum ve Hekim 1994;9:68-74.
22. Pala K, Türkkkan A. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyelerinin "tıpta uzmanlık sınavı" hakkındaki görüşlerini içeren bir anket çalışmasının düşündürdükleri. Toplum ve Hekim 1993;57:12-5.
23. Yarış F, Topbaş M, Çan G. Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp fakültesi öğrencilerinin tıp eğitimi hakkındaki düşünceleri. OMU Tıp Dergisi 2001;18:223-31.
24. Açık Y, Oğuzöncül F, Polat SA, Güngör Y, Güngör L. Fırat Üniversitesi tıp fakültesi öğrencilerinin tıp eğitimi ve mezuniyet sonrası hakkındaki düşünceleri. Toplum ve Hekim 2002;17:195-201.
25. Lawlor MS. Academic Medicine Under Economic Stress: A case study of the institutional change transforming american health care. Review of Social Economy 2002;60:435-69.
26. Fifth J. Levels and Sources of Stree in Medical Students. Br Med J (Clin Res Ed) 1986;292:1177-80.
27. Baltaş A, Baltaş Z. Stres ve Başa Çıkma Yolları. 18. Baskı. İstanbul. Remzi Kitabevi, 1998:47.